

Raseljena sjećanja

Uvod

Godine 1945. završio je najgori oružani sukob u povijesti čovječanstva. Drugi svjetski rat obilježilo je sustavno uništavanje neželjenog stanovništva, na prvom mjestu Židova, ali i Roma, Slavena, homoseksualaca, osoba s psihičkim poteškoćama i invaliditetom. Nepoželjni s naših prostora umirali su u ustaškim logorima Nezavisne Države Hrvatske (NDH), fašističkim logorima i nacističkim logorima uništenja. U više od četiri godine rata između partizana i Savezničkih sila s jedne, te okupatora i njihovih suradnika s druge strane, na području tadašnje Jugoslavije stradalo je oko deset posto stanovništva. Patnje uzrokovane ratom i njegovim posljedicama nastavile su se i nakon kapitulacije poraženih sila Osovine u svibnju 1945.

Europa se još uvijek nalazila u pepelu dok se istovremeno prekrajalo državne granice, a milijuni ljudi bili su prisiljeni napustiti svoja rodna mjesta. Ljudi su odlazili i zbog brojnih drugih razloga: straha od osвете, političkog suprotstavljanja novonastalim režimima, ekonomskih problema, represije, nemogućnosti korištenja vlastitog jezika, pitanja kulturne autonomije itd. Bez obzira na to jesu li nove domove pronašli tek nekoliko kilometara dalje ili u nekoj dalekoj zemlji, neovisno o tome je li ih od zavičaja odvajala željezna zavjesa ili ne, svoju egzistenciju su morali graditi iznova i od nule. Time su sudjelovali u stvaranju Europe u kojoj danas živimo.

Posljednji svjedoci jednog od najvećih europskih migracijskih valova sada su ljudi poodmakle dobi. Na ovoj međunarodnoj izložbi predstavljaju svoje životne priče u dijalogu s mladima i širom javnošću. Zajedno s putujućom izložbom vraćaju se u zemlje svog rođenja, ako ne osobno, onda barem kroz vlastita svjedočanstva.

Ove priče dio su povijesti njihovih rodnih zemalja, kao i zemalja u koje su se doselili te onih u kojima sada žive. Što nam mogu reći o svojim precima? Kakva ih sjećanja vežu za djetinjstvo? Kakve su bile okolnosti njihovog odlaska? Kako su dočekani u svojim novim domovima? Kako su se nosili s tim traumatičnim iskustvima? Kakvu poruku žele prenijeti novim generacijama?

Priča o neželjenim lutanjima po poslijeratnoj Europi

“Moramo se suočiti sa zlom koje je učinjeno u ime naše nacije.”

Franz Gruss

Franz Gruss rođen je 1931. u njemačkoj obitelji poljskih i čeških korijena u Ostravi, gradu koji je nakon završetka Prvog svjetskog postala dijelom Čehoslovačke. Kad je nacistička njemačka vojska 1938. anektirala Sudete, Ostrava se našla na samoj novouspostavljenoj granici te je između 1939. i 1945. bila dio protektorata Češke i Moravske, teritorija pod kontrolom Trećeg Reicha. Danas se grad nalazi u sastavu Češke.

Nakon 1938., obitelji je dodijeljeno njemačko državljanstvo. Franz je stupio u Deutsches Jungvolk, a njegov stariji brat regrutiran je u Wehrmacht; poginuo je 1943. Nakon prvih bombardiranja, Franz odlazi u internat i podvrgnut je vojnoj indoktrinaciji. U Lomu kod Mosta, Franz svjedoči tomu kako su lokalni Česi, uključujući njegovog strica, ubijali Nijemce. Na povratku kući, njegov otac je zatvoren i mučen, a on je s majkom interniran u radni logor. Nakon toga, Franz živi u Poljskoj do završetka protjerivanja poljskih Nijemaca. Obitelj Gruss je potom deportirana u Njemačku Demokratsku Republiku, gdje je Franz studirao sve do bijega u Zapadnu Njemačku 1951.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

www.memoryofnations.eu/en/gruss-franz-1931

Priča o sinu jedne od žrtava pokolja u Katinskoj šumi, između istoka i zapada

“Moja se majka više nikada nije udavala, čekala je mog oca...”

Ryszard Gaik

Ryszard Gaik rođen je 1936. u Pokuttyi, galicijskoj regiji, u poljskoj seljačkoj obitelji. Između 1919. i 1939. Pokuttya je pripadala Poljskoj, a početkom Drugog svjetskog rata okupirao ju je SSSR. Od 1941. do 1944. ovo područje bilo je pod njemačkom kontrolom, da bi potom ponovno palo u sovjetske ruke. Danas je dio Ukrajine.

Pokuttya je bila pod okupacijom Sovjeta, koji su uhitili Ryszardova oca, dok je ostatak obitelji deportiran u današnji Kazahstan. Putovali su tri tjedna teretnim vlakom, a ondje su proživjeli četiri godine prisilnog rada i gladi. Iako nisu posjedovali pravovaljane dokumente, 1944. im je dopušten odlazak te su se smjestili u Lavovu, koji je pripadao SSSR-u, a deportacija Poljaka bila je u tijeku. Nakon šest godina seljenja obitelji Gaik dodijeljen je stan u Wrocławu, koji je ranije napustilo njemačko stanovništvo. Kada je 1990-ih pao komunistički režim, obitelj je saznala istinu o sudbini oca. Ubijen je 1940. u ruskom logoru Ostaškov, tijekom pokolja u Katinskoj šumi.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

www.memoryofnations.eu/en/gaik-ryszard-1936

Priča o prognaniku i zagovorniku priznanja prava izbjeglica iz Drugog svjetskog rata

“Prezirite rat, ali ne i one koji u njemu pate.”

Antonio Vatta

Antonio Vatta rođen je 1935. godine u Zadru, tada dijelu Kraljevine Italije. Nakon invazije sila Osovine na Jugoslaviju, grad je postao dio Guvernerata Dalmacije, pod kontrolom fašističke vlasti. Godine 1943. okupirala ga je Njemačka, da bi ga u listopadu 1944. oslobodili jugoslavenski partizani. Danas je Zadar dio Hrvatske.

Zbog bombardiranja grada obitelj je odlučila napustiti Zadar 30. listopada 1944. Dan kasnije partizani su ušli u grad. Antonio i njegova obitelj uspjeli su se ukrcati na njemački vojni brod koji je evakuirao lokalne dužnosnike. Kod Paga je brod napadnut, ali se uspio probiti do Rijeke. Obitelj kasnije seli u Trst, a otac je kao prefekt morao ostati. Kada je pokušao ilegalno ući u Trst, odveden je u zatvor na otoku Susku, a kasnije je pušten te se pridružio obitelji. Nakon što je boravila u izbjegličkim logorima, obitelj Vatta preselila se u Torino, u „Casermette“ - javne stanove za izbjeglice. Danas živi u Torinu i zalaže se za priznanje prava izbjeglica iz Drugog svjetskog rata.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

www.memoryofnations.eu/en/vatta-antonio-1935

Priča o ženi, koja se uspjela vratiti u blizinu rodnog grada iz kojeg je protjerana

“Naš otac je do svoje smrti vjerovao da ćemo se vratiti kući.”

Mária Bors

Mária Bors rođena je 1933. na jugu Slovačke u mađarskoj obitelji. Njezino rodno mjesto, Hamuliakovo, bilo je u sastavu Čehoslovačke od kraja Prvog svjetskog rata. Godine 1938. grad je okupirala Mađarska, tadašnja saveznica nacističke Njemačke. Hamuliakovo je 1945. ponovo postalo dijelom Čehoslovačke, a danas se nalazi u Slovačkoj.

Tokom rata Marijini roditelji su pomogli jednoj progonjenoj židovskoj obitelji sakrivši ih u štali. Nakon rata, Mária je svjedočila deportaciji Mađara u Češku, gdje su trebali naseliti ispražnjena njemačka sela, i bijegu drugih preko Dunava, kako bi našli utočište u Mađarskoj. Budući da su odbili prihvatiti slovačko državljanstvo, Mária i njezina obitelj morala je otići u Mađarsku. Završili su u selu Nagynyárád u južnoj Mađarskoj, gdje su dobili kuću koju je bila napustila protjerana njemačka obitelj. Mária se 1950. udala za Antala Borsu, čija je mađarska obitelj također protjerana iz Slovačke. Godine 1954. uspjeli su se preseliti u Mosonymagyaróvár, grad u blizini Hamuliakova.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

www.memoryofnations.eu/en/bors-maria-1933

Priča o ratnoj izbjeglici, prognaniku i djetetu podijeljenog grada

“Trebali smo biti zahvalni što su nas dočekali u sretnom NjDR-u” Hans-Dieter Haim

Hans-Dieter Haim rođen je 1938. godine u Šleskoj, u njemačkoj obitelji. U to je vrijeme Bolesławiec, njegov rodni grad, pripadao Njemačkoj. U veljači 1945. u grad ulazi Crvena armija, da bi nakon Drugog svjetskog rata postao dijelom Poljske.

Haimova je majka 1945. pokušala zajedno s djecom pobjeći u Češku. Nekoliko dana proveli su u smrtnoj opasnosti na prvim crtama fronte, a Hans-Dieter svjedočio je silovanju svoje majke i sestre. Nakon kraćeg boravka u sovjetskom zarobljeništvu, dopušteno im je da se vrate kući u Bolesławiec, koji je bio u ruševinama i pod poljskom vlašću. Obitelj je 1946. protjerana u sovjetsku okupacijsku zonu Njemačke, gdje je Hans-Dieter živio u Dresdenu i radio kao sveučilišni profesor. Poslijeratna stradanja žena i protjerivanje iz Poljske bile su tabu teme u NjDR-u.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

<https://www.memoryofnations.eu/en/haim-hans-dieter-1938>

Priča o mladem vojniku, prognaniku i zagovorniku pomirenja

"Koga je onda moj otac izdao?"

Oswald Kittel

Oswald Kittel rođen je 1929. u njemačkoj obitelji u sudetskom mjestu Česká Kamenice. Sudeti su bili dio Čehoslovačke, ali su od listopada 1938. do svibnja 1945. bili pod okupacijom snaga Trećeg Reicha. Danas se ovaj grad nalazi u sastavu Češke.

Oswald je svjedočio povlačenju čehoslovačkih trupa i ulasku Hitlera u Sudete. Njegov otac, iako etnički Nijemac, odazvao se pozivu Čehoslovačke na mobilizaciju. Zbog toga su njemačke vlasti prema njima bile nepovjerljive, a obitelj je bila prisiljena napustiti dom. Petnaestogodišnji Oswald regrutiran je te je sudjelovao u bitkama. Godine 1945. obitelj je deportirana u Sasku, koja je bila pod okupacijom Crvene armije, a potom je postala dijelom Njemačke Demokratske Republike. Boravili su na češko-njemačkoj granici, ilegalno ju prelazeći kako bi došli do hrane. Nakon pada željezne zavjese uključio se u udruge i promovirao ideju dijaloga Nijemaca i Čeha.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

www.memoryofnations.eu/en/kittel-oswald-1929

Priča o prognaniku, siročetu i kiparu

“Do današnjeg dana ne znam gdje je moja majka pokopana.”

Petro Dzyndra

Petro Dzyndra rođen je 1944. u Jarosławu, u austrijsko-ukrajinskoj obitelji. Između dva svjetska rata njegov je rodni grad bio u sastavu Poljske. U rujnu 1939. okupirale su ga snage Trećeg Reicha, a u srpnju 1944. zauzima ga Crvena armija. Od 1945. godine grad ponovo ulazi u sastav Poljske.

Petrov otac umro je 1943. u Beču. Godine 1945. Petro je s majkom i bratom u razmjeni stanovništva deportiran u Ukrajinu, gdje mu je majka umrla od tuberkuloze. Obitelji su preseljene u kuće u kojima su ranije živjele poljske obitelji deportirane u Poljsku. Nakon završetka škole Petro je regrutiran u sovjetsku armiju te je bio stacioniran u Rusiji. U Lavovu je 1976. godine diplomirao umjetnost skulpturom “Sport”. Godine 1967. upoznao je Ulianu Dzyndra, kćer kipara Yevhena Dzyndre, s kojom se sljedeće godine vjenčao, uzevši njeno prezime. Specijalnost mu je izrada posmrtnih maski, vještina koju je naučio od oca svoje supruge.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

www.memoryofnations.eu/en/dzyndra-petro-dzyndra-petro-1944

Priča o ratnom djetetu, prognaniku, političkom zatvoreniku i migrantu

“Ratovi su đavolje djelo!”

Dieter Groffig

Dieter Groffig rođen je 1933. u Šleziji, u njemačkoj obitelji. U to je vrijeme njegov rodni grad Dzierżoniów bio dio Njemačke. Poslije rata grad pada u ruke Crvene armije, a nakon toga ulazi u sastav Poljske.

Otac mu je umro 1944., kao pripadnik Wehrmachta. Majka i djeca su 1945. evakuirani u Slaný. Ondje je obitelj svjedočila pogubljenjima njemačkih vojnika. U vlaku kojim su se vraćali kući sovjetski vojnici su silovali njegovu sestru. Dzierżoniów je tada bio pod poljskom vlašću, a 1946. je obitelj protjerana u sovjetsku okupacijsku zonu Njemačke. Demoralizirani ratom, odlučili su se pridružiti Jehovinim svjedocima, religiji zabranjenoj u Istočnoj Njemačkoj. Dieter je krijumčario vjerski tisak iz Zapadnog Berlina sve dok ga jedan doušnik nije prijavio, nakon čega je 1953. uhićen i osuđen. Po zatvorima je proveo sedam i pol godina, a potom je 1960. emigrirao u Njemačku Saveznu Republiku.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

<https://www.memoryofnations.eu/en/groffig-dieter-1933>

Priča o dugoj razdvojenosti od majke i deportaciji iz rodnog grada

“Kada je mama vidjela Njemicu kako plače, rekla je da ne želi ništa, goli zidovi su bili dovoljni.”

Stefan Leśków

Stefan Leśków rođen je 1933. u Lavovu, u poljskoj obitelji. Povijesna pokrajina istočna Galicija u to je vrijeme bila dio Poljske. Godine 1939. prepuštena je SSSR-u u sklopu pakta Molotov-Ribbentrop. Između 1941. i 1944. nalazila se pod okupacijom nacističke Njemačke, a kasnije još jednom pod Sovjetima. Danas je dio Ukrajine.

Kada je imao 6 godina svjedočio je dolasku Crvene armije. Budući da je roba bila racionirana, njegovu majku su optužili za profiterstvo jer je kupovala više od dopuštenog, zbog čega završava u zatvoru na 6 mjeseci. Godine 1941. svi su zatvorenici, uključujući i njegovu majku, deportirani u Sibir, a obitelj s njome gubi kontakt. Za vrijeme njemačke okupacije Stefan je svjedočio odvođenju Židova u radne logore i ubijanju. Nakon što je rat završio primili su majčino pismo te se ona uskoro vratila iz progonstva, a obitelj je bila prisiljena preseliti se u zapadnu Poljsku. Naselili su se u Wrocławu, bivšem njemačkom teritoriju koji je Poljska dobila nakon rata.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

<https://www.memoryofnations.eu/en/leskow-stefan-1933>

Priča o djetetu rata i dvostrukoj izbjeglici

"Netko nas je morao zaštititi od toga."

Astrid Pilz

Astrid Pilz rođena je 1940. godine u gradu Ústí na Labi u njemačkoj obitelji. Tokom Drugog svjetskog rata Sudeti su bili pod okupacijom Trećeg Reicha, a njegovim završetkom ovo područje vraćeno je Čehoslovačkoj. Danas se Ústí na Labi nalazi u sastavu Češke.

Astridin otac je ubrzo nakon njezinog rođenja mobiliziran u Wehrmacht. Njezina majka i ona bile su svjedokinje likvidacije lokalnog njemačkog stanovništva 31. srpnja 1945. Pod dojmom ovog događaja odlučili su otići u Njemačku. Jedan ih je sovjetski vojnik kamionom odvezao u Dresden. Krajem 1946. vraća im se i otac, koji je bio preživio bitku kod Staljingrada i zarobljeništvo u sibirskom logoru. Obitelj 1954. uspijeva pobjeći u Zapadni Berlin. Astrid se udaje za Waltera Pilza, također protjeranog iz Čehoslovačke. Astrid i Walter se 1969. sele u München, a u svoju se domovinu ponovno vraćaju 1962., kada je s roditeljima posjetila rodbinu.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

www.memoryofnations.eu/en/pilz-astrid-1940

Priča o prognaniku, političkom zatvoreniku i humanitarnom radniku

“Nikome nismo učinili ništa nažao.”

František Vaczula

František Vaczula rođen je 1929. godine u mađarskoj obitelji. Odrastao je u Ovsištu, selu u blizini Bratislave koje se danas nalazi u naselju Petržalka. Od 1938. godine cijelo područje takozvanog Bratislavskog mostobrana bilo je pod okupacijom Trećeg Reicha. Nakon rata grad je vraćen Čehoslovačkoj, a danas je sastavni dio slovačke prijestolnice.

Zbog političke situacije František je morao pobjeći iz mađarske škole u njemačku, a onda i u slovačku. Zbog nasilja kojem je svjedočio, František se bojao govoriti bilo kojim drugim jezikom osim slovačkoga. Obitelj je 1946. zbog svog mađarskog podrijetla morala napustiti dom i preseliti se u Olomouc. Dopušteno im je vratiti se 1949., pod uvjetom da preuzmu slovačko državljanstvo i slovačku nacionalnost. Františkov otac je to odbio te je poslan u radni logor. Ostatak obitelji je otkrio da je njihova kuća zauzeta te su morali pronaći novi dom. František je pokušao pobjeći, ali je uhićen i osuđen. Godine 1950. je kao subverzivac započeo odsluženje vojnog roka u bataljonu radnog logora.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

www.memoryofnations.eu/en/vaczula-frantisek-1929

Priča o djetetu rođenom u izbjegličkom logoru

“Ja sam jedan od onih koji su platili zbog ratnih šteta.”

Andor Brakus

Andor Brakus rođen je 1952. godine u talijanskom gradu Santeramo in Colle, u obitelji podrijetlom iz Rijeke. Nakon Prvog svjetskog rata i sloma Austro-Ugarske na ovaj su grad polagale pravo Italija i novoformirana Kraljevina SHS. 1924. godine Rijeka je službeno pripojena Kraljevini Italiji, a od 1943. bila je pod okupacijom nacističke Njemačke. U svibnju 1945. oslobodili su je jugoslavenski partizani. Danas je Rijeka dio Hrvatske.

Kada je Rijeka nakon rata postao dio Jugoslavije, Andorova majka odlučila je napustiti grad sa svojom sestrom i prijateljima, ali su ih vlasti u tome spriječile te je osuđena na tri mjeseca prisilnog rada u BiH. Vrativši se u Rijeku udala se za Andorovog oca. Čim je izlazak iz Rijeke ponovno postao moguć, on odlazi u Italiju, a majka mu se uskoro pridružuje. Putovala je vlakom u 8. mjesecu trudnoće i stigla u izbjeglički kamp u blizini Barija, gdje je rodila Andora. Obitelj se 1955. preselila u Torino, u stambene jedinice koje je država izgradila za izbjeglice. Danas Andora ne zanimaju financijske kompenzacije već želi samo jedno: javnu ispriku.

Dijelovi intervjua dostupni su na poveznici:

www.memoryofnations.eu/en/brakus-andor-1952

Impressum

Raseljena sjećanja / putujuća izložba

Slovačka – Hrvatska – Njemačka – Poljska – Češka

Koncept i tekst: Jan Blažek

Grafički dizajn: Tereza Tomášová

Video: Matěj Pospíšil, Viktor Portel

Produkcija: Jakub Pánek, Uljana Sieber, Boris Stameniċ, Jurica Vitkoviċ, Sandra Polovková, Marek Szajda

Ilustracije: ĆTK, Memory of Nations

Intervjui: Alice Straniero, Marek Szajda, Martin Rodák, Viktória Kállayová, Andriy Usach, Katrin Thiel, Jan Blažek

Uređivanje: Mirko Capogreco, Markéta Bernatt-Reszczyńska, Khrystyna Rutar, Marie Janoušková

Projekt je financirala Europska unija kroz program Europa za građane – Europe for Citizens

Izložba je nastala u suradnji s: Post Bellum – Prag, Documenta – Zagreb, Gedenkstätte Bautzner Straße – Dresden, Ośrodek Pamięć i Przyszłość – Wrocław i Post Bellum SK – Bratislava

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

